

V. ZAGADNIENIA HISTORYCZNO-FILOZOFICZNE

Studia Oecumenica 18 (2018)
DOI:10.25167/SOe/18/2018/367-380
s. 367–380

JANUSZ DOROBISZ
Instytut Historii UO

Meandry politycznej kariery Andrzeja Lipskiego (1572–1631). Eksluteranin biskupem krakowskim

**The meanders of the political career of Andrzej Lipski (1572–1631)
An ex-Lutheran holding the post of the bishop of Cracow**

Abstract

Andrzej Lipski (1572–1631) was born to a noblemen's family of the middle rank and Lutheran denomination. He studied at Protestant (1582–1594 – Strasbourg, Heidelberg) and Catholic (1603–1605 – Rome) colleges, earning the title of Doctor of both laws (Doctor of Canon and Civil Law). Lipski's career in the Chancellery of the Crown was sped up by his conversion to Catholicism, entering the clergy and protection of Bishop Vice-Chancellor Piotr Tylicki – an influential backer to Chancellor Jan Zamoyski. At that time Lipski belonged to the state clergy who served the King and the Kingdom of Poland and obtained revenues from benefices, the acquisition of which was easier at the Court. Zamoyski's supporters' leaving the elites of the Chancellor's power in 1605, as well as Lipski's sympathizing with the rebellion (1606–1609) caused him to be kept away from public matters as a person who was politically uncertain. During the period of the Court's disfavour, Lipski redefined his political views and stayed a zealous royalist and also an advocate of drawing closer to the Habsburgs. Owing to Bishop Vice-Chancellor Henryk Firlej's protection he earned trust of Queen Constance of the Habsburgs, who then became the patroness of Lipski's further career. As a result he was appointed Bishop of Łuck in 1616, Vice-Chancellor in 1618, the Chancellor of the Crown in 1620, proving to be a declared advocate of the dynastic policy of Sigismund II Vasa, which was greatly unpopular with the nobility. Following Lipski's promotion to the post of Bishop of Kuyavia (1623), which could not be connected with that of the Chancellor, for two years it was demanded of him – the trusted commander of the King – that he resign from the office of the Crown. Still, the ex-minister enjoyed the Court's favours and was promoted to go to Gniezno (1626); finally, however, Lipski accepted the nomination to the post of Bishop of Cracow (1630). Lipski's changing of his religious denomination and political views served well his career: he attained the highest honours

within the structures of the state and the Church. Still, because of his difficult character, he did not enjoy a good opinion with his contemporaries; it was much better with historians, though. His career, which was full of turbulences, but most brilliant for the times, justifies only too well why the Bishop has deserved to have his biography elaborated.

Keywords: Andrzej Lipski (1572–1631), Sigismund III Vasa, Jan Zamoyski, royalists, bishop, Chancellor of the Crown, parliamentary politics.

Streszczenie

Andrzej Lipski (1572–1631) pochodził ze średnioszlacheckiej rodziny wyznania luteńskiego. Studiował na uczelniach protestanckich (1582–1594 – Strasburg, Heidelberg) i katolickich (1603–1605 – Rzym), uzyskując doktorat obojga praw. Karierę Lipskiego w kancelarii koronnej przyspieszyło przejście na katolicyzm, obranie stanu duchowego i protekcja biskupa-podkanclerzego Piotra Tylickiego, wpływowego stronnika kanclerza Jana Zamoyskiego. Lipski należał wówczas do duchowieństwa państwowego, które służyło królowi i Rzeczypospolitej, a dochody czerpało z beneficjów, o których uzyskanie łatwiej było przy dworze. Odejście z elity władzy Zamoyskiego jego stronników w 1605 r. oraz sympatyzowanie Lipskiego z rokoszem (1606–1609) spowodowało, że jako podejrzany politycznie został odsunięty od spraw publicznych. W okresie niełaski dworu Lipski dokonał reorientacji poglądów politycznych, zostając gorliwym regalistą i zwolennikiem zbliżenia z Habsburgami. Dzięki protekcji biskupa-podkanclerzego Henryka Firleja zyskał zaufanie królowej Konstancji Habsburżanki, która patronowała dalszej karierze Lipskiego. W 1616 r. został biskupem łuckim, podkanclerzym (1618), kanclerzem koronnym (1620), dając się poznać jako zdecydowany zwolennik dynastycznej polityki Zygmunta III Wazy, silnie niepopularnej wśród szlachty. Po awansie Lipskiego na biskupstwo kujawskie (1623), którego nie można było łączyć z kanclerstwem przez dwa lata domagano się, aby zaufany dowódca króla złożył urząd koronny. Eksminister nadal cieszył się łaskami dworu, który promował go do Gniezna (1626), lecz ostatecznie Lipski przyjął nominację na biskupstwo krakowskie (1630). Zmiana wyznania i poglądów politycznych dobrze przysłużyły się karierze Lipskiego, który osiągnął najwyższe godności w strukturach państwa i Kościoła. Z powodu trudnego charakteru nie cieszył się zbyt dobrą opinią u współczesnych, lepszą u historyków. Pełna zawirowań, ale też zawrotna kariera Lipskiego, świadczy, że ten biskup-polityk z pewnością zasłużył na biografii.

Słowa kluczowe: Andrzej Lipski (1572–1631), Zygmunt III Waza, Jan Zamoyski, regalista, biskup, kanclerz koronny, polityka parlamentarna.

Henryk Wisner w biografii Zygmunta III Wazy stwierdził, że król posiadał trudną sztukę obsadzania najważniejszych urzędów w państwie właściwymi ludźmi. „Z jego rąk otrzymali buławy Stanisław Żółkiewski i Stanisław Koniecpolski, Jan Karol Chodkiewicz i Krzysztof Radziwiłł. Urząd pieczętarski w wyniku nominacji królewskiej sprawowali między innymi Szczęsny Kryski, Jakub Zadzik, Stanisław Łubieński i Andrzej Lipski”¹.

Ten ostatni nie doczekał się dotychczas swej biografii, a jedynie hasła w *Polskim Słowniku Biograficznym* napisanym ponad 40 lat temu². W tym czasie powstały między innymi monografie sejmów, na których bp Andrzej Lipski

¹ H. WISNER, *Zygmunt III Waza*, Wrocław 1991, s. 193.

² W. CZAPLIŃSKI, *Lipski Andrzej h. Grabie (1572–1631), kanclerz w. kor., biskup krakowski*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVII, s. 415–417 – tam starsza literatura.

występował jako podkanclerzy (1618–1620), a następnie kanclerz wielki koronny (1620–1625), a ustalenia historyków staropolskiego parlamentaryzmu pozwalają pełniej ocenić działalność polityczną wpływowego ministra Zygmunta III Wazy³.

Andrzej Lipski herbu Grabie urodził się w 1572 r. w średnioszlacheckiej, protestantyzowanej rodzinie osiadłej w Rzeplinie, w ziemi chełmskiej, dokąd jedna z gałęzi rodu przeniosła się z Wielkopolski. Nie wiadomo, gdzie pobierał pierwsze nauki, lecz uzyskane w Rzeczypospolitej wykształcenie pozwoliło mu w 1592 r. podjąć studia zagraniczne. Akta procesu informacyjnego biskupa wspominają, że studiował on *in diversis regionibus in Germania in scholis hereticorum*⁴. W Strasburgu na Wydziale Filologicznym 27 września 1592 r. wziął udział w dyspucie o niezbędnych cechach i roli wodza podczas wojny. W oparciu o dzieła Platona i Arystotelesa dowodził, że oprócz wiedzy teoretycznej wódz powinien posiadać doświadczenie oraz odwagę, a wywody swe poparł przykładami Pompejusza Wielkiego i Scypiona Afrykańskiego oraz uwagami o tureckiej sztuce wojennej. Jeszcze w 1592 r. Lipski przeniósł się na Wydział Prawa, porzucając opiekę filologa Melchiora Juniusa na rzecz Denisa Godefroya. Pod jego kierunkiem odbył w grudniu 1592 r. dysputę, która ukazała się drukiem pod tytułem *De defensione contra vim et iniuriam*. Zdaniem Zdzisława Pietrzyka wymieniony jako autor Andreas Lipski a Lippe pochodził z rawskiego Lipia, skąd pisali się Lipscy herbu Łada, ale nie Andrzej herbu Grabie⁵. Podważało to przypisywane mu autorstwo utworu, ale warto zauważyć, że Lipscy herbu Grabie pisali się z Lipego w kaliskiem, również ich linia, która przeniosła się do ziemi chełmskiej, o czym świadczy napis na nagrobku biskupa: Andreas a Lipe Lipski⁶. Na początku 1593 r. opuścił on Strasburg i 22 lutego immatrykułował w Heidelbergu.

Z akt procesu informacyjnego biskupa wynika, że w 1595 r. Lipski znalazł zajęcie w kancelarii koronnej – najpierw jako pisarz, później sekretarz królewski. Miał go protegować wpływowy regalista Jan Tarnowski, podkanclerzy koronny

³ J. SEREDYKA, *Sejm z 1618 roku*, Opole 1988; J. RZOŃCA, *Ostatni sejm przed Cecorą (w 1619 r.)*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” (1983) z. 20, s. 5–91; J. PIETRZAK, *Po Cecorze i podczas wojny chocimskiej. Sejmy z lat 1620 i 1621*, Wrocław 1987; TENŻE, *W przygaszonym blasku wiktorii chocimskiej. Sejm w 1623 r.*, Wrocław 1987; J. DOROBISZ, *Sejm nadzwyczajny z 1624 roku*, Opole 1994; A. DOMAŃSKI, *Niezwykły sejm z 1625 roku*, Opole 1983 (mps pracy doktorskiej w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Opolskiego).

⁴ *Processus informativus episcopi Andrei Lipski ad episcopatum Vladislaviensem promovendi*, Varsaviae, 2 V – 11 V 1623, Acta Nuntiativae Poloniae, t. XXII: *Joannes Baptista Lancellotti (1622–1627)*, vol. I: 22 XI 1622 – 31 XII 1623, wyd. T. FITYCH, Kraków 2001, s. 277, 280, 283, 285, 287, 289.

⁵ Z. PIETRZYK, *W kręgu Strasburga. Z peregrynacji młodzieży z Rzeczypospolitej polsko-litewskiej w latach 1538–1621*, Kraków 1997, s. 176.

⁶ J. KORYTKOWSKI, *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. II, Gniezno 1883, s. 459; K. NIESIECKI, *Herbarz polski*, t. VI, Lipsk 1841, s. 107.

(1598–1598), który polecił go swemu następcy na urządzie pieczętarza bp Piotrowi Tylickiemu (1591–1605), należącemu do ugrupowania kanclerza i hetmana wielkiego Jana Zamoyskiego⁷. Do jego klientów należeli w województwie bełskim i ziemi chełmskiej Lipsy herbu Grabie, między innymi Świętosław podstałości bełski (1574–1585), później wojski horodelski (1589–1604)⁸. Warto dodać, że Lipsy byli silnie skoligaceni z przedstawicielami lokalnej elity władzy w samym mateczniku politycznych wpływów Zamoyskiego.

Zapewne wkrótce po powrocie z Rzeszy Lipski przeszedł na katolicyzm i usunął pastora ze świątyni w Rzeplinie, gdzie sam został plebanem. Kariera Andrzeja Lipskiego nabrała tempa, kiedy podkanclerzym został Piotr Tylicki. W 1598 r. Lipski, mając już niższe święcenia, został scholastykiem płockim, z którą to godnością podpisywał swe listy do Zamoyskiego⁹. Zapewne z polecenia Tylickiego przekazywał kanclerzowi bieżące wieści z dworu królewskiego, informacje o sprawach sejmikowo-sejmowych, dyplomatycznych, zadaniach realizowanych przez stronników Zamoyskiego, wreszcie zabezpieczeniu działań wojennych przeciw Szwedom w Inflantach, kiedy hetman dowodził tam w latach 1601–1602¹⁰. Lipski nie zajmował hierarchicznie wysokiej pozycji w kancelarii czy w stronnictwie Zamoyskiego, ale należał do zaufanych Tylickiego, co dobrze rokowało dalszej karierze sekretarza królewskiego.

Z księgi egzaminów do święceń w diecezji krakowskiej wynika, że Lipski został subdiakonem 29 marca 1603 r. i tym samym już 4 kwietnia mógł osobiście objąć kanonię krakowską, na której instalował się przez prokuratora 21 lutego¹¹. Wkrótce potem udał się do Włoch celem dalszych studiów. Teologiczne zakończył licencjatem, a 14 kwietnia 1605 r. uzyskał stopień doktora obojga praw – rzymskiego i kanonicznego. Podczas pobytu w Rzymie przyjął też święcenia kapłańskie¹². W 1605 r. w Rzymie Lipski opublikował łaciński panegiryk *O czynach i sprawach* Zygmunta III, któremu chciał okazać „najprzywężańsze poddaństwo”¹³. Lipski dowodził tezy o znaczących dokonaniach

⁷ L. ŁĘTOWSKI, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. II, Kraków 1852, s. 178.

⁸ *Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. GMI-TEREK, R. SZCZYGIEL, Kórnik 1992, nr 870.

⁹ K. PROKOP, *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec – Ostróg 2001, s. 77.

¹⁰ W. TYGIELSKI, *Listy, ludzie, władza. Patronat Jana Zamoyskiego w świetle korespondencji*, Warszawa 2007, s. 99–100; V. URBANIAK, *Zamoyszczyca bez Zamoyskiego: studium dekompozycji ugrupowania politycznego*, Warszawa 1995, s. 14, 20.

¹¹ *Księga egzaminów do święceń w diecezji krakowskiej z lat 1573–1614*, oprac. Z. PIETRZYK, Kraków 1991, s. 116; J. KORYTKOWSKI, *Pralaci*, s. 453.

¹² H. BARYCZ, *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia (1440–1600)*, Kraków 1938, s. 237.

¹³ *Nieznanne dzieło Andrzeja Lipskiego, biskupa krakowskiego, o pierwszych latach panowania Zygmunta III*, w: A. S. Radziwiłł, *Rys panowania Zygmunta III*, wyd. J. BYLIŃSKI, W. KACZOROWSKI, Opole 2011, s. 145–154.

króla w obronie wiary katolickiej. Sławił Zygmunta III, który „nie siłą miecza, ale szczególną roztropnością i łaską boską, nie groźbą, postrachem i gwałtownością, życiem cnotliwym i nieskażonymi obyczajami, a przykładem wzorowym, tyle sprawił, iż tych których srogość by nie złamała, miłość i łagodność zwyciężyła”. Sporo uwagi poświęcił Szwecji „skażonej najbrudniejszą herezją luterańską”, której tron utracił Waza w końcu XVI w., wspominał o zmaganiach króla z Turkami i Tatarami wyznającymi „bezwstydłą sektę Mahometa”, chwalił dzieło unii brzeskiej, która „znaczną część narodu ruskiego wyznającego «schizmę» zwróci ku prawdom wiary prawdziwej”. Konwertyta Lipski potępiał „herezje Lutra i Kalwina, które zaraziły i obłąkały umysły ludzkie”. Panegirysta Lipski przegrał wyraźnie z dziejopisem. Utwór jest słaby konstrukcyjnie, ubogi faktograficznie, sporo w nim przemilczeń, niedopowiedzeń i uproszczeń, które pozbawiły go wartości poznawczej, ale sprawiają, że jest poprawny politycznie i wyznaniowo. Poziomem panegirykowi daleko do dzieł Stanisława Łubieńskiego czy Pawła Piaseckiego, choć studia prawnicze odbywali w Rzymie w tym samym czasie co Lipski, a tamtejszych jurystów cechowały praktycyzm i historyzm, a tego ostatniego wyraźnie zabrakło autorowi¹⁴. W zakończeniu utworu Lipski wspominał o zwycięstwie Jana Karola Chodkiewicza nad Szwedami pod Białym Kamieniem (26 września 1604 r.), co świadczy, że na bieżąco otrzymywał wieści z Rzeczypospolitej. Również zlecenia, jak wystaranie się w Rzymie o bullę papieską dla zaprzyjaźnionego sekretarza wielkiego koronnego – Szymona Rudnickiego, nominata warmińskiego¹⁵. Bulla z 12 stycznia 1605 r. dotarła do Warszawy przed 15 lutego, kiedy Tylicki na polecenie króla musiał złożyć pieczęć mniejszą koronną, a Rudnicki nie mógł jej przejąć na mocy ekspektatywy sekretarza wielkich, bo został biskupem. Wbrew staraniom Zamoyskiego król zastąpił jego stronników przekonаныmi regalistami, osłabiając pozycję kanclerza w elicie władzy¹⁶. Po Rudnickim Lipski uzyskał kustodię gnieźnieńską, na której instalował się przez prokuratora już 17 marca 1605 r., a osobiście 25 czerwca, wkrótce po zgonie Zamoyskiego¹⁷.

Lipski powrócił z Rzymu, kiedy jego protektorzy odeszli z elity władzy. Sam naraził się dworowi kąśliwymi uwagami pod adresem arcyksiężniczki Konstancji, której małżeństwo z królem kontestowali Zamoyszczycy, zawsze przeciwni zbliżeniu z Habsburgami. Kandydatka była rodzoną siostrą pierwszej żony

¹⁴ H. BARYCZ, *Polacy*, s. 232–233, 237. A. Lipski był autorem cenionych dzieł prawniczych: *Practicarum observatorium ex iure civili et saxonico (...) centuria prima*, Ryga 1602; *Practicarum (...) centuria secunda*, Kraków 1619 (R. POLLAK (red.), *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*. *Piśmiennictwo staropolskie*, t. II, Warszawa 1964, s. 454).

¹⁵ H. KOWALSKA, *Szymon Rudnicki h. Lis (1552–1621), biskup warmiński*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXI, 1988, s. 649–650.

¹⁶ A. STRZELECKI, *Sejm z roku 1605*, Kraków 1921, s. 151–153.

¹⁷ J. KORYTKOWSKI, *Pralaci*, s. 453.

Zygmunta III, co dla duchowieństwa było istotną przeszkodą w zawarciu małżeństwa w świetle prawa kanonicznego. Lipskiego obciążały bliskie związki z Zamoyszczykami, ale, co gorsza, sekretarz „przymieszał się do rokосу”, więc stracił względy dworu i został odsunięty od spraw publicznych¹⁸. Z tego powodu Lipski bardziej udzielał się jako duchowny. W imieniu kapituły krakowskiej witał 21 marca 1607 r. łacińską oracją Piotra Tylickiego – nowego ordynariusza diecezji. Został też delegatem kapituły na synod piotrkowski, który zebrał się 7 października 1607 r. W następnym został deputatem kapituły gnieźnieńskiej do trybunału, a jako biegły prawnik został jego prezydentem. W kolejnych latach kapituły krakowska i plocka często delegowały go do trybunału. Kompetencje Lipskiego cenili też Tylicki, mianując go swym kanclerzem w kurii. Staraniem biskupa Lipski uzyskał scholasterię krakowską, na której instalował się 12 października 1612 r.¹⁹

Dalsza kariera Lipskiego uzależniona była od pozyskania protektora w elicie władzy. Lipski zdołał przekonać do siebie regalistę Henryka Firleja, sekretarza wielkiego i referendarza duchownego, który na początku 1613 r. został podkanclerzym koronnym. Przed sejmem, na którym Firlej otrzymał pieczęć, Lipski został wyznaczony legatem na najważniejszy w Małopolsce sejmik proszowski z trudnym zadaniem zjednania opozycyjnej w większości szlachty krakowskiej do programu królewskiego. Wobec fiaska moskiewskiej polityki Wazy, której jednym z następstw było skonfederowanie się nieopłaconego żołnierza, misja Lipskiego zakończyła się niepowodzeniem, o czym świadczy treść instrukcji dla posłów, z których tylko jeden orientował się na dwór. Podczas obrad sejmu z polecenia Firleja uczestniczył Lipski w rozmowach z przedstawicielami Jana Zygmunta Hohenzollerna, którzy gratyfikowali finansowo sekretarza królewskiego²⁰.

Kilka miesięcy później Lipski został wyznaczony posłem do Ratyzbony na sejm Rzeszy w sprawie mediacji cesarskiej między Rzeczpospolitą a Moskwą i Szwecją. Lipski uzyskał od Macieja II obietnicę wysłania do Moskwy Karola Hannibala von Dohny, z którym 21 października 1613 r. udał się do Warszawy. Poseł uzyskał audiencję u Zygmunta III 28 listopada, a 19 grudnia rozpoczął misję, która po pół roku zakończyła się fiaskiem²¹. Wcześniej, bo 27 lutego 1614 r., Lipski instalował się na kanonii sandomierskiej, z której zrezygnował podkan-

¹⁸ *Relacja o sejmie z 1618 roku*, Biblioteka PAN w Kórniku, nr 326, s. 342.

¹⁹ J. KORYTKOWSKI, *Pralaci*, s. 453–454.

²⁰ J. BYLIŃSKI, *Dwa sejmy z roku 1613*, Wrocław 1984, s. 39, 105. A. Lipski zajmował się sprawami Księstwa Pruskiego w latach 1601–1602 z polecenia podkanclerzego Tylickiego (B. JANISZEWSKA-MINCER, F. MINCER, *Rzeczpospolita Polska a Prusy Książęce w latach 1598–1621*, Warszawa 1988, s. 65) i w 1611 r. (J. BYLIŃSKI, *Sejm z 1611 roku*, Wrocław 1970, s. 181).

²¹ W. POLAK, *Trzy misje. Rokowania dyplomatyczne pomiędzy Rzeczpospolitą a Moskwą w latach 1613–1615*, Toruń 2014, s. 64–67, 83–84.

clerzy Firlej²². Dzięki niemu Lipski zdołał przekonać do siebie dworskich jezuitów z otoczenia królowej, jej wpływową dwórkę Urszulę Maierin, wreszcie samą Konstancję Habsburżankę. Pozyskanie królowej nie było możliwe bez reorientacji poglądów politycznych przez samego Lipskiego, który z eks-Zamoyszczyka został gorliwym regalistą o orientacji prohabsburskiej. Jego pozycja na dworze na tyle uległa wzmocnieniu, że przy poparciu Firleja zamierzał zastąpić Hieronima Cieleckiego na godności kanclerza królowej²³. Kiedy 13 lipca 1616 r. zmarł Piotr Tylicki kapituła krakowska wybrała Lipskiego administratorem diecezji *sede vacante*, a wkrótce został on nominatem łuckim po awansie Firleja na biskupstwo płockie. Bulla prekonizacyjna dla Lipskiego z 20 lutego 1617 r. dotarła do adresata w trakcie przygotowań do kolejnej misji. Sejm z 1616 r. wyznaczył Lipskiego jednym z ośmiu komisarzy do boku Jana Karola Chodkiewicza na czas wyprawy królewicza Władysława Wazy po koronę carów²⁴. Podczas narady w Mohylewie we wrześniu 1617 r. Lipski jako jedyny sprzeciwił się zamiarowi opanowania Drohobuża, który poddał się bez walki. Zachęcony tym biskup wspólnie z Lwem Sapiehą, kanclerzem wielkim litewskim, nalegali na szybkie zajęcie Wiaźmy zanim otrzyma ona posiłki, bo próba nawiązania rokowań z Moskwą zakończyła się niepowodzeniem. Do Wiaźmy, gdzie postanowiono przezimować, 26 lutego dotarł list króla odwołujący Lipskiego do Warszawy na sejm, na którym miał otrzymać pieczęć mniejszą koronną – ponownie po Henryku Firleju²⁵.

Decyzja o tym zapadła bez wymaganej prawem konsultacji z senatorami, a list zapraszający Lipskiego wyszedł w tajemnicy z „pokojów królowej”. Nie wiedzieli o tym zgromadzeni na sejmie, spekulując, kto otrzyma podkanclerstwo, a największe szanse dawano Jakubowi Zadzikowi, sekretarzowi wielkiemu koronnemu, z racji przysługującej mu ekspektatywy do pieczęci. Wśród kandydatów do niej wymieniano biskupów: Adama Nowodworskiego – kamienieckiego, Stanisława Siecińskiego – przemyskiego, Hieronima Cieleckiego – referendarza duchownego koronnego i kanclerza królowej oraz Stanisława Łubieńskiego – regenta kancelarii. Zebrani na sejmie byli nie mniej zdziwieni nominacją, niż wcześniej sam kandydat do pieczęci, co wynikało z jego dziękowania za wysoki urząd, który objął 23 marca 1618 r. Deklarował przy tym królowi, że będzie jego „ustami, oczyma, uszami i rękoma” i przyrzeczenia tego starał się dotrzymać²⁶.

²² J. WIŚNIEWSKI, *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom 1928, s. 185.

²³ P. PIASECKI, *Kronika*, Kraków 1870, s. 270.

²⁴ S. OCHMANN, *Sejmy z lat 1615–1616*, Wrocław 1970, s. 194.

²⁵ J. SOBIESKI, *Diariusz ekspedycji moskiewskiej dwuletniej królewicza Władysława 1617–1618*, oprac. J. BYLIŃSKI, W. KACZOROWSKI, Opole 2010, s. 23, 27, 43.

²⁶ J. SEREDYKA, *Sejm z 1618 roku*, Opole 1988, s. 148–150.

Wobec niemal stałego pobytu kanclerza i hetmana Stanisława Żółkiewskiego na Ukrainie podkanclerzy skupił w swym ręku władzę pieczęci. Na tym tle doszło do konfliktu z sekretarzem wielkim, którego Lipski oskarżył przed królem o podważanie swego autorytetu. Powodem było pomijanie podkanclerzego przez sekretarza w kontaktach z władcą. Zadzik nie zaprzeczał temu, dodając, że Lipski „i ucha Pańskiego by nam zabronił”, wyjaśniając, że do podkanclerzego „przystęp trudny, respons trudniejszy, odprawa tym więcej.” Refleksyjnie zauważył, że teraz „*crimen* u JKMcI prosić, a *maius* jeszcze otrzymać”, bo Lipski dążył do zmonopolizowania kontaktów otoczenia z królem. Sekretarz przyznał też, że z powodu trudnej współpracy z Lipskim niektóre listy przesyłał do opieczątowania Żółkiewskiemu, co nie było wprawdzie zakazane, ale godziło w prestiż Lipskiego, który dążył do uzyskania dominującej pozycji u boku króla²⁷. Po śmierci Żółkiewskiego w odwrocie spod Cecory Lipski na sejmie w 1620 r. zwyczajowo przejął pieczęć większą. Mniejszą dość niespodziewanie otrzymał wojewoda kaliski Wacław Leszczyński, który okazał się mało sposobny do pełnienia urzędu, co może było największą zalecą dla kanclerza. Pieczętarze byli niemal rówieśnikami, jako innowiercy studiowali wspólnie na protestanckich uczelniach (Heidelberg, Strasburg), dokładnie w tym samym czasie, choć Leszczyński później od Lipskiego, bo dopiero na przełomie 1599/1600 nawrócił się na katolicyzm²⁸. Nie sposób jednak wprost dowieść, że kanclerz wypromował Leszczyńskiego do pieczęci mniejszej, choć z racji swej pozycji przy królu miał także możliwości i osobisty motyw.

Bilans polityki zagranicznej Zygmunta III realizowanej za pieczętarstwa Lipskiego nie był dodatni dla Rzeczypospolitej. Lipski stał za wypadem lisowczyków do Siedmiogrodu jesienią 1619 r. Dywersja ta spowodowała odwrót wojsk czesko-siedmiogrodzkich spod Wiednia i zapoczątkowała zaciąganie przez Habsburgów żołnierzy w Rzeczypospolitej ze szkodą dla jej bezpieczeństwa wewnętrznego. W połowie 1620 r. Lipski popierał zamiar interwencji Żółkiewskiego w Mołdawii, której niepowodzenie ściągnęło na Rzeczpospolitą wojnę z Turcją (1620–1621), a Habsburgom pozwoliło spacyfikować powstanie w Czechach. Lipski popierał też królewski plan wszczęcia wojny ze Szwecją, której tron Zygmunt III utracił u schyłku XVI w. Zamiarowi władcy przeciwna była większość szlachty, która za pokój gotowa była pogodzić się ze stratami w Inflantach. Również utratą Rygi w 1621 r., którą Szwedzi zajęli, kiedy Rzeczpospolita odpierała siły Osmana II pod Chocimiem. Miarą nieufności szlachty wobec polityki Wazy było narastanie od 1618 r. sejmowych sporów o egzorbitancje, których w 1623 r. przedstawiono ponad 40. Wówczas po raz pierwszy pojawiło się żądanie złoże-

²⁷ J. Zadzik do W. Gembickiego 8 grudnia 1619 roku Warszawa, Svenska Riksarkivet Stockholm, nr 106.

²⁸ W. DWORACZEK, *Leszczyński Wacław (1576–1628), kanclerz w. kor.*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVII, 1972, s. 147; Z. PIETRZYK, *W kręgu*, s. 177–179.

nia pieczęci przez Lipskiego, której prawo nie pozwalało łączyć z uzyskaną przez kanclerza w 1623 r. godnością biskupa kujawskiego.

Uszanowano jednak życzenie króla, aby kanclerz zachował urząd do następnego sejmu²⁹. Do czasu objęcia biskupstwa kujawskiego Lipski chciał też zachować dochody z łuckiego, co spowodowało, że nominacji na nie przyjęli: Jan Wężyk ordynariusz przemyski i Jakub Zadzik, sekretarz wielki. Biskupem łuckim został opat tyniecki Stanisław Łubieński, ale musiał zgodzić się na warunki Lipskiego, któremu bulla translacyjna z 20 listopada 1623 r. przyznawała prawo do czerpania dochodów z obu diecezji przez rok i zachowanie scholasterii plockiej przez trzy lata³⁰. Zapewne dokument dotarł do Warszawy przed 6 lutego 1624 r., kiedy zebrał się sejm nadzwyczajny, na którym Lipski miał złożyć pieczęć koronną. Posłowie wykazali kanclerstwo jako wakujące, nalegając na obsadzenie go przez króla. Lipski twierdził jednak, że nie otrzymał bulli translacyjnej, więc nie może złożyć pieczęci, bo właściwie nie wiedziałby, gdzie jest biskupem i skąd ma czerpać dochody. Nie tylko wyjaśnieniami kanclerza, ale również ich tonem ponownie poczuła się urażona izba poselska, żądając niezwłocznie wykonania prawa o inkompatibiliach. Za Lipskim wstawił się król przez podkanclerzego Leszczyńskiego oraz Henryk Firlej, arcybiskup gnieźnieński, ale izba trwała przy swoim. Dopiero podczas konkluzji posłowie wyrazili zgodę na zatrzymanie pieczęci przez Lipskiego do następnego sejmu³¹. Wówczas nie znano instytucji wotum nieufności dla ministra, ale w przypadku Lipskiego posłom wyraźnie szło o usunięcie kanclerza, który wbrew woli większości szlachty realizował dynastyczną i prohabsburską politykę króla. Ten nie zamierzał rezygnować z usług sprawdzonego doradcy, mając jeszcze nadzieję na wszczęcie wojny ze Szwecją i odzyskanie dziedzicznego tronu Wazów. Plany te pokrzyżowało przedłużenie polsko-szwedzkiego zawieszenia broni, które podpisano pod Dalen w maju 1624 r. Nie bez interwencji ze strony posłów na sejmie z 1625 r. (20 stycznia – 3 marca) 1 lutego Lipski złożył pieczęć większą koronną. Posłowie, choć nieuprawnieni, kontestowali przekazanie jej niesposobnemu do urzędu Waclawowi Leszczyńskiemu, którego zdominował podkanclerzy Stanisław Łubieński – biskup łucki, wówczas gorliwy regalista³².

Po złożeniu urzędu Lipski w 1625 r. odbył podróż do Rzymu *ad limina apostolorum*³³. Nie przybył na sejm, który zebrał się w Warszawie na początku

²⁹ J. PIETRZAK, *W przygaszonym*, s. 86.

³⁰ M. Broniewski do K. Radziwiłła 23 kwietnia 1623, Warszawa, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów V, nr 1419; S. Buczyński do K. Radziwiłła 8 maja 1623, Warszawa, *tamże*, nr 1584; J. Zadzik do W. Gembickiego 8 października 1623, Warszawa, SRS, nr 106.

³¹ J. DOROBISZ, *Sejm*, s. 68–69.

³² A. DOMAŃSKI, *Niezwykły*, s. 212–213.

³³ K. PROKOP, *Sylwetki*, s. 212–213.

1626 r. Nie pojawił się też na jesiennym sejmie nadzwyczajnym w 1629 r. Jako pieczętarz nie tylko regularnie przybywał na sejmy, ale i wotował. Po złożeniu urzędu wprawdzie pojawiał się na sejmach, ale już po wotach (1626 II, 1627, 1628, 1629 I, 1631), co było częste u byłych pieczętarzy duchownych³⁴. Dwór nadal mógł liczyć na jego poparcie, kiedy w latach 1630–1631 projektowano zreformowanie wolnej elekcji – w sposób korzystny również dla Wazów.

Po śmierci Henryka Firleja arcybiskupa gnieźnieńskiego na początku 1626 r. dwór zaproponował Lipskiemu objęcie wakującej godności, ale nie przyjął on nominacji. W 1630 r. zwolniło się biskupstwo krakowskie, na które za protekcją królowej Konstancji mianowano Lipskiego, który tym razem godność przyjął. Wydaje się, że chciał objąć biskupstwo, które dobrze poznał jako członek kapituły i kurii za rządów Tylickiego, a po jego śmierci – administrator diecezji. Na godności biskupa krakowskiego zmarł w Warszawie 4 września 1631 r., w wieku 59 lat, według tablicy nagrobnej z kaplicy św. Macieja na Wawelu, gdzie 9 października 1631 r. złożono jego ciało³⁵.

Lipski należał do nielicznych biskupów doby Wazów, który wywodzili się z niekatolickich rodzin szlacheckich. Magnackie pochodzenie konwertyty, który obrał stan duchowny, gwarantowało karierę biskupią. Synowie średnioszlacheccy dochodzili do niej drogą duchowieństwa państwowego, które służyło królowi i Rzeczypospolitej, a dochody czerpało z beneficjów kościelnych. Na dworze królewskim było o nie łatwiej, o ile posiadało się protektora w elicie władzy, a Lipski znalazł go w osobie wpływowego Zamoyszczyka, biskupa-podkanclerzego Piotra Tylickiego. Patronat pieczętarzy koronnych nad sekretarzami królewskimi stanu duchownego, jakim był Lipski, lepiej rokowało ich karierze, niż świeckim kolegom z kancelarii³⁶. Przed przetasowaniami w koronnej elicie władzy w 1605 r. Lipski uzyskał święcenia kapłańskie, doktorat obojga praw i skumulował w swym ręku dochodowe beneficja, co dobrze rokowało osiągnięciu wkrótce godności biskupiej. Odejście Zamoyszczyków z elity władzy, w tym protektora Lipskiego, oraz jego sympatyzowanie z rokoszanami spowodowało, że wypadł on z łask dworu. Nie wiadomo, jak długo trwała metamorfoza polityczna eks-Zamoyszczyka do roli gorliwego regalisty, ale dobrze przysłużyła się ona jego dalszej karierze. Skorzystał z protekcji kolejnego pieczętarza duchownego, Henryka Firleja, który pomógł mu zjednać sobie królową Konstancję Habsburżankę, a nowi promotorzy dobrze zadbali o dalszą karierę Lipskiego. Przełomowe dla

³⁴ J. SEREDYKA, *Senatorowie Rzeczypospolitej na sejmach Zygmunta III Wazy (1587–1632)*, w: TENŻE, *Rozprawy z dziejów XVI i XVII wieku*, Poznań 2003, s. 202.

³⁵ J. KORYTKOWSKI, *Pralaci*, s. 455, 459; J. WIELEWIECKI, *Dziennik spraw domu zakonnego oo. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie 1630–1639*, t. V, wyd. L. GRZEBIEŃ, Kraków 1999, s. 114.

³⁶ K. CHŁAPOWSKI, *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa 1995, s. 154–155, 170–173.

niej było uzyskanie pieczęci koronnej w 1618 r., co tradycyjnie było odskocznią do najwyższych godności duchownych w Rzeczypospolitej, a na te Lipski dobrze zasłużył u pary królewskiej, realizując dynastyczną i prohabsburską politykę. Zygmunt III dokonał właściwego wyboru personalnego ministra, który okazał się posłusznym wykonawcą planów króla w opozycji do większości szlachty. Już to powodowało konflikty z posłami, a wyniosły do nich stosunek Lipskiego nie ułatwiał współpracy z izbą, która dążyła do usunięcia ministra uosabiającego niepopularną politykę króla. Wobec dworu, który awansował do elity władzy właściwie neofitę wśród regalistów, Lipski starał się wykazać większą od nich dyspozycyjnością polityczną. W celu umocnienia swej pozycji Lipski starał się realnie ograniczyć dostęp do króla innych urzędników koronnych, co rodziło dodatkowe napięcia w elicie władzy. Polityczne opcje Lipskiego w połączeniu z trudnym charakterem spowodowały, że był on często negatywnie oceniany przez współczesnych³⁷. Nie zmienia to faktu, że jego zabiegi u dworu były skuteczne, bo karierę, która uległa zahamowaniu w dobie rokoszu, zakończył na najwyższych urzędach w strukturach państwa i Kościoła.

Pełna zawirowań, ale też zawrotna kariera Lipskiego, jego działalność jako biskupa i polityka zasługuje na opracowanie, może w formie biografii, których doczekali się jego następcy na urządzie pieczętarzy duchownych³⁸.

Bibliografia

- BARYCZ H., *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia (1440–1600)*, Kraków: PAU 1938.
- BYLIŃSKI J., *Dwa sejmy z roku 1613*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1984.
- BYLIŃSKI J., *Sejm z 1611 roku*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1970.
- CHEŁAPOWSKI K., *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 1995.

³⁷ J. Ossoliński (*Pamiętnik*, oprac. W. CZAPLIŃSKI, Warszawa 1976, s. 59) uważał, że Lipski, to „człowiek popędliwy i bez rozsądku”. P. Piasecki (*Kronika*, Kraków 1870, s. 352) po śmierci Lipskiego zapisał, że był „mężem w znajomości praw poselskich najbieglejszym, do śmiałego i natarczywego mówienia pochopnym, ale za twardym w obejściu równymi sobie”. S. Kobierzycki (*Historia Władysława, królewicza polskiego i szwedzkiego*, wyd. J. BYLIŃSKI, W. KACZOROWSKI, Wrocław 2005, s. 294) podkreślił, że Lipski był mężem „gwałtownego usposobienia i szorstkim w obejściu – o wiele bardziej, niżby to wypadało kapłanowi – i zawsze przedkładał ryzykowne decyzje nad te, które gwarantowały zachowanie pokoju”.

³⁸ J. DOROBISZ, *Jakub Zadzik (1582–1642)*, Opole 2000; W. GRACZYK, *Stanisław Łubieński – pasterz, polityk i pisarz (1574–1642)*, Kraków 2005; H.E. WYCZAWSKI, *Biskup Piotr Gembicki (1585–1657)*, Kraków 1957.

- CZAPLIŃSKI W., *Lipski Andrzej h. Grabie (1572–1631), kanclerz w. kor., biskup krakowski*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVII, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1972, s. 415–417.
- DOMAŃSKI A., *Niezwykły sejm z 1625 roku*, Opole: WSP 1983 (mps pracy doktorskiej w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Opolskiego).
- DOROBISZ J., *Jakub Zadzik (1582–1642)*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2000.
- DOROBISZ J., *Sejm nadzwyczajny z 1624 roku*, Opole: WSP 1994.
- DWORACZEK W., *Leszczyński Waclaw (1576–1628), kanclerz w. kor.*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVII, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1972, s. 147.
- GRACZYK W., *Stanisław Łubieński: pasterz, polityk i pisarz 1574–1640*, Kraków: „Tyniec” Wydawnictwo Benedyktynów 2005.
- J. Zadzik do W. Gembickiego 8 grudnia 1619 roku Warszawa*, Svenska Riksarkivet Stockholm, nr 106.
- J. Zadzik do W. Gembickiego 8 października 1623*, Warszawa, Svenska Riksarkivet Stockholm, nr 106.
- JANISZEWSKA-MINCER B., MINCER F., *Rzeczpospolita Polska a Prusy Książęce w latach 1598–1621: sprawa sukcesji brandenburskiej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1988.
- KOBIERZYCKI S., *Historia Władysława, królewicza polskiego i szwedzkiego*, wyd. J. BYLIŃSKI, W. KACZOROWSKI, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2005.
- KORYTKOWSKI J. (oprac.), *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. II, Gniezno: Nakładem i drukiem J.B. Langiego 1883.
- KOWALSKA H., *Szymon Rudnicki h. Lis (1552–1621), biskup warmiński*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXII/4, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1988, s. 649–650.
- Księga egzaminów do święceń w diecezji krakowskiej z lat 1573–1614*, opr. Z. PIETRZYK, Kraków 1991.
- ŁĘTOWSKI L., *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. II, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego 1852.
- M. Broniewski do K. Radziwiłła 23 kwietnia 1623*, Warszawa, Archiwum Główne Akt Danych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów V, nr 1419.
- NIESIECKI K., *Herbarz polski*, t. VI, Lipsk 1841.
- Nieznane dzieło Andrzeja Lipskiego, biskupa krakowskiego, o pierwszych latach panowania Zygmunta III* w: *Rys panowania Zygmunta III*, wyd. J. BYLIŃSKI, W. KACZOROWSKI, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2011.

- OCHMANN S., *Sejmy z lat 1615–1616*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1970.
- PIASECKI P., *Kronika Pawła Piaseckiego biskupa przemyskiego. Polski przekład wedle dawnego rękopisu, poprzedzony studjum krytycznym nad życiem i pismami autora*, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego 1870.
- PIETRZAK J., *Po Ceczorze i podczas wojny chocimskiej. Sejmy z lat 1620 i 1621*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1987.
- PIETRZAK J., *W przygaszonym blasku wiktorii chocimskiej. Sejm w 1623 r.*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1987.
- PIETRZYK Z., *W kręgu Strasburga. Z peregrynacji młodzieży z Rzeczypospolitej polsko-litewskiej w latach 1538–1621*, Kraków: Księgarnia Akademicka 1997.
- POLAK W., *Trzy misje. Rokowania dyplomatyczne pomiędzy Rzeczpospolitą a Moskwą w latach 1613–1615*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2014.
- POLLAK R. (red.), *Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut. Piśmiennictwo staropolskie*, t. II, Warszawa: PIW 1964.
- Processus informativus episcopi Andrei Lipski ad episcopatum Vladislaviensem promovendi*, Varsaviae, 2 V – 11 V 1623, Acta Nuntiaturiae Poloniae, t. XXII: *Joannes Baptista Lancellotti (1622–1627)*, t. I: 22 XI 1622 – 31 XII 1623, wyd. T. Fitych, Kraków 2001.
- PROKOP K., *Sylwetki biskupów łuckich*, Biały Dunajec – Ostróg: „Wołanie z Wołynia” 2001.
- Relacja o sejmie z 1618 roku*, Biblioteka PAN w Kórniku, nr 326, s. 342.
- RZOŃCA J., *Ostatni sejm przed Ceczorą (w 1619 r.)*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” (1983) z. 20, s. 5–91.
- S. Buczyński do K. Radziwiłła 8 maja 1623*, Warszawa: Archiwum Główne Akt Danych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów V, nr 1584.
- SEREDYKA J., *Sejm z 1618 roku*, Opole: WSP 1988.
- SEREDYKA J., *Senatorowie Rzeczypospolitej na sejmach Zygmunta III Wazy (1587–1632)*, w: TENŻE, *Rozprawy z dziejów XVI i XVII wieku*, Poznań: Forum Naukowe 2003.
- SOBIESKI J., *Diariusz ekspedycji moskiewskiej dwuletniej królewicza Władysława 1617–1618*, oprac. J. BYLIŃSKI, W. KACZOROWSKI, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2010.
- STRZELECKI A., *Sejm z roku 1605*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1921.
- TYGIELSKI W., *Listy, ludzie, władza. Patronat Jana Zamoyskiego w świetle korespondencji*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Viator 2007.
- URBANIAK V., *Zamoyszczycy bez Zamoyskiego: studium dekompozycji ugrupowania politycznego*, Warszawa: DiG 1995.

- Urządnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. GMITEREK, R. SZCZYGIEL, Kórnik 1992, nr 870.
- WIELEWIECKI J., *Dziennik spraw domu zakonnego oo. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie 1630–1639*, t. V, wyd. L. GRZEBIEŃ, Kraków: WAM 1999.
- WISNER H., *Zygmunt III Waza*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo 1991.
- WIŚNIEWSKI J., *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom: Druk. S. Nowakowski 1928.
- WYCZAWSKI H.E., *Biskup Piotr Gembicki (1585–1657)*, Kraków: Archiwum Prowincji oo. Bernardynów 1957.